

literatuur

pasticheert of niet. Inderdaad is het niet altijd gemakkelijk in deze poëzie de grens te trekken tussen de dodelijke ernst van de eenzame romantikus - die dan door de hyperbolische stijl wel eens potsierlijk wordt - en de ironische zelfspot. Maar hoe verder men leest hoe duidelijker de ironie zich opdringt, bijv. in het zeer goede *De vieze dichter met zijn vele woorden en verzen* (27):

„Een dichter is als een vroege visser die door de stilte van de kille morgen waadt met niets dan natte kleren aan, oude drakerige woorden uit een verre woordenloze winter en blijft utieindelijk: een bloedloze schim in zijn scheve mond een paar troosteloosvochtige verzen wauwelend mensenschuw koortsig en bevreesd te ongevaarlijk en te onbelangrijk om nog naar te luisteren wanneer hij plechtig even ophoudt met stotteren en dus zwijgt.”

Die combinatie van ironiserend overstatement en afstandelijkheid met een romantische gevoeligheid, geeft aan de verzen van Hendrik Carette een zeer eigen toon en charme. De rijke, zeer georneerde en zorgvuldige taal, samen met de krachtige beeldentaal werken in dezelfde richting. Eenzaamheid en vervreemding zijn van deze poëzie de centrale menselijke kenmerken. Doorheen alle dubbele bodems, woordspelingen, poses, ornamentiek en ironie blijft die autentieke kern onaangestast. De eigen eenzaamheid en kwetsbaarheid worden hier vanuit verschillende zijden

- dikwijls tegelijk - benaderd: gekultiveerd, geïroniseerd, gerelativeerd, beleden, beweend, vervloekt, maar in de eerste plaats geschreven, geformuleerd, uitgestoten tot een esthetisch objekt, gepolijst en opgepoetst tot een poëtisch juweel, om lang en droevig te bekijken. Bijv. in het gedicht *Jachttafereel te Houthulst, het geheime hart van West-Vlaanderen*. Ik citeer het weer helemaal, niet enkel omdat ik het zo goed vind, maar ook omdat deze poëzie, die in het ene vers terugneemt wat zij in het andere heeft gegeven, niet zomaar uit elkaar te nemen is:

„De ijle lucht van de herfst natuurlijk. En de geur van mos en verse koffie maken mij hongerig. Het is zondagmorgen: de stijve boeren laten zich scheren in het dorp. James (of is het Arthur?), de jichtige stalknecht van de Baron, drinkt haastig het ene glas bruin bier na het andere. Buiten rennen gevlekte honden door het gras en de lage struiken en plots hoor ik bijna duidelijk de verre klank van Teutoonse Hoornen... : de Jacht. De wilde Jacht is eindelijk open.

Betoverd - totaal afwezig - bleef ik in de laatste landelijke herberg naar de vlammen van de kachel staren.” (37)

Niet alles in deze bundel is even gaaf als dit gedicht. Vooral in het begin staat een aantal gedichten, die bepaald onaf zijn, meer te lezen als fragmenten of stijloefeningen dan als volwaardige eindproducten. In andere gevallen gaat de associatief opgeroepen ornamentiek teveel een eigen leven leiden, zonder zinge-

vende functie in het geheel van een gedicht.

Maar globaal is dit een bundel die ver boven het gemiddelde debuit uitkomt, die meer inhoudt dan een nietszeggende „belofte voor de toekomst”.

Hugo Brems

Hendrik Carette, *Winter te Damme & andere minder beroemde gedichten van de jonge meester*, Brugge/s-Gravenhage, Sonnevle/Nijgh & Van Dittmar, 1974.

Gewichtloos schrijven.

In 1969 publiceerde Jacques Hamelink (*1939) met *Ranonkel* het meesterwerk van een decade. In dit bijbels-mytische opus ondernam hij de vermetele poging om door de taal de wereld te ordenen in zijn voorbije, huidige en toekomstige geledingen. Hierbij opteerde de auteur voor een door de Ranonkelgod te vestigen nieuw plantaardig bewind, waar ieder mens een vrij, ludisch en creatief bestaan zou kunnen leiden.

In 1974 laat Jacques Hamelink, in een nieuwe samenballing van zijn ongehoord talent, een nieuwe kanjer verschijnen van 328 blz., meteen - ik weeg het woord voor ik het neerschrijf - een nieuw meesterwerk. Hamelink plagieert zichzelf echter niet. Zijn *Afdalingen in de ingewanden* tekenen een nieuwe fase in zijn ontwikkeling: na de verdieping, nu de versmalling, de verinnerlijking. In dit nieuwe opus, dat ik metafysisch zou willen noemen, poogt de auteur niet meer de hele wereldgeschiedenis te ordenen, maar versmalt hij doelbewust zijn schrijfbasis tot het ik, waarin hij duizelingwekkend afdaalt.

In een interview, opgenomen in een aan hem gewijd bulkboek (nr. 37), zegt Hamelink daarover:

„Mij interesseert het zichtbare niet zo erg, de verhoudingen tussen de mensen ook niet. Dat beschouw ik als de buitenkant. Mijn materiaal is de geest. Ik exploreer die zoals mensen als James Cook de buitenwereld, de geografische ruimte verkend hebben.” De *Afdalingen in de ingewanden* beginnen inderdaad met een paar citaten uit Cooks *Reizen om de wereld*. Hamelink reist in de wereld van de eigen hersenen. Hij werkt aan een *Hersenopgang*, zoals zijn in 1975 verschenen dichtbundel heet. De afdalingen in de ingewanden zijn terzelfdertijd opstijgingen in de geest, een oefening in gewichtloosheid, een röntgenlicht op de hersenen, de sprong over de afgrond van het niets naar nieuwe zinvolheid. Deze zinvolheid kan slechts ontstaan in de taal-kreatie. Wat hij wil uitdrukken is de andere kant van de zandloper; de onvatbare kant ervan wil hij toch vatten in woorden. De parallelie met dat andere grote talent, Claude van de Berge, is opvallend. Over zijn visie zegt Hamelink nog: „De werkelijkheid valt nooit te vangen in formules en getallen. Je kunt er enigmatische deel aan hebben door je op de manier van de zandkorrel naar het verdwijnpunt van de zandloper te laten glijden. Door de vernauwing van het allersubjektiefste heen bereik je iets wat een beetje op de echte, voor ons praktisch onbereikbare objectiviteit lijkt.” Daarvoor heb je eigenlijk een metataal nodig, een innerlijke spreekstem die nieuwe woorden, nieuwe structuren kreëert uit het niets. Hier wil ik opnieuw de woorden van Paul Valéry citeren uit diens *L'idée fixe*: „C'est l'ignorance Créatrice. C'est la Création par le Vide.” Niet toevallig begint Willy Roggemans *Made of words* met dit citaat. In *Afdalingen in*

Jacques Hamelink.

de *ingewanden* onderneemt Jacques Hamelink het ongehoorde experiment om gewichtloos te schrijven, de woorden hun diepe betekenis terug te schenken, zuiver proza te schrijven, een meta-taal te creëren. Een verhaal kon dit niet meer worden, want een verhaal suggereert en weerspiegelt een schijnorde, een verzoening met de uiterlijke realiteit. Hamelinks nieuwste boek bestaat uit 185 puzzelstukjes, zandkorreltjes, die als zovele runtekens verwijzen naar een andere wereld. De taal wordt hier gereduceerd tot haar archetypische onderlaag. Als een nog onzekere profeet leidt Hamelink ons doorheen de schijnorde van de stad Glamorrhoe waarvan hij ons de walgelijke objectiviteit toont (en waarin we onze eigen wereld herkennen), over het gat, de leegte, de amputaties, naar de vrije toegangen, de Rancofieren (Ranko, Ranonkel), de oefeningen in de gewichtloosheid en het andere ik. Zijn bedoeling wordt kort verwoord in een gedicht uit *Witvelden. Inskripties* (1974):

„Met als hoofdkussen een steen
droomt het verst,
de ladder reikt van mijn hersens
tot aan de hemel.
de kevers bij het licht van hun
koplamp weten niet wat ze zien.”

Ook in het stuk *Ruimten* uit de

Afdalingen in de ingewanden kunnen we de geestelijke queeste van de ruimtereiziger in drie stadia volgen. Eerst wil de auteur de zintuigelijke schijnorde vernietigen, er een alternatief voor vinden: dat was de Ranonkel-fase. In een tweede fase gaat hij zich concentreren op zichzelf, dat is de fase van de vernauwing. Ten slotte gebeurt het wellicht: „Maar voorbij een vernauwing smelt in alle richtingen een nieuwe ruimte open. Ik heb nu ruimte binnen en buiten me. Die geestdrift, die dronkenschap kan niemand me meer afnemen”. Deze allegorie van de eigen levensloop loopt parallel met de zandloper-symboliek. Een andere allegorie van het kunstenaars-ik heet *Vogels*. Als een roofvogel wil hij zijn, even onthecht en onverschillig: „...dat geestachtig alles langs hun koude kleren laten glijden, ik herken het”. Een krijgshaftige roofvogel zal hij zijn, een dam owerpend tegen de wereld, niet te vangen en verwant aan hallucinaties. Hamelinks ik- en soms jij-figuren horen tot het type van de homo viator, die een innerlijke thuisreis willen volbrengen. Zo spreekt een „bepaald type reiziger”: „Door zijn mond spreekt de leegte terwijl hij rust, terwijl hij bewegingloos op weg is naar niets en nergens, terwijl hij zich vergeefs zoekt te vereenzelvigen met de mensenetende verte, die hij in zich draagt”. Dit is een averechtse James Cook, een ontdekkingsreiziger van het landschap van de ziel. Zoals voor ieder absolutist is de leegte hem liever dan de schijnvolte. In deze overvolle tijd, deze uit haar voegen barstende konstellatie, is hij de profeet van de heilzame leegte. Hij wil niets meer weerspiegelen, maar uit het niets een nieuwe wereld maken. Hij beweegt zich in het binnen-

literatuur

rijk van de hersenen: „De binnenwereld, waaraan je koortsachtig werkt, die je vergroot en uitgraaft. Dat is het rijk van de onbegrensde mogelijkheden. Nu kan het werkelijk autobiografische beginnen, dat wil zeggen de pure kristallografie”.

De 185 stukjes uit de *Afdalingen in de ingewanden* zijn even zoveel charges tegen spiegel-ikken, tegen muren. Vechtend met de taal als wapen, sabelt hij zich een uitweg, met name het stadium van de depersonalisatie: „Voorbij de haat en de engtevrees breken urenlange en nooit omwalde velden van strenge opgetogenheid aan”. In het 185e stuk, *In afwachting*, formuleert Jacques Hamelink zijn grote hoop, het kunnen schrijven over de andere kant van de afgrond, voorbij de vernauwing van de zandloper. Zijn volgend boek zal minder afbraak, meer opbouw bevatten: „Maar binnenkort, dat garandeer ik, zal ik het nieuwe bereiken en heel andere, minder door rot vlees vertroebelde dingen berichten dan deze”. Dit wordt dan, levend nog in vlees en bloed, postuum schrijven. Bevestigd aan de aarde door de zwaartekracht, groeit deze auteur naar inderdaad gewichtloos schrijven.

In een tienvoudige statieweg groeit het boek naar die ultieme hoop toe. Deze stapstenen wil ik, ter verduidelijking, in hun groei volgen.

In het eerste, uit 18 stukjes bestaande deel, *Visioenen van de stad Glamorrhee*, wordt een stad en haar bevolking afgetakeld, die volkomen op uiterlijke glamour is geënt. Per straat beschrijft de auteur een herkenbaar mensentype, te vergelijken met de plateaus in Fellini's *Satyricon*. Zo lijden de hersenloze

mensen van de 35e straat aan Ionesco's *Rinoceros*-syndroom, die van de 492e straat ontwikkelen een hele harnas-business om hun verwekende botten bij elkaar te houden, de hele stad wordt beheerst door ratten, speciaal door de schaamrat... De *man op de W.C.* geeft in het slotstuk de decisieve beoordeling: „Glamorrhee is de grootste zeepbel die de menselijke degeneratie nog kan bevatten”.

Bericht uit een vreemd land, het tweede deel, bestaat uit 29 teksten en ontwikkelt een aantal apokalyptische afbraakteksten. In *Geschiedenis van de Gava en de Din-ach* volgen we in vijf korte stukjes de vijfvoudige evolutie van de mensheid, die voorlopig uitmondt in de drang naar zelfmoord. Daartegenover wordt een vreemd volk geplaatst, dat ontstaan is uit breinspermatozoa, een hyperintelligent ras. De ik-persoon heeft de indruk dat hij in een wolk woont, maar kan het niet lang waarmaken.

In de hersenfabrieken bestaat uit 8 stukken en bevat een SF-achtige waarschuwing tegen „de radicale domesticatie van de utopie”, m.a.w. men dreigt de verwondering te vermoorden door haar in medisch produceerbare banen te leiden. De hyper-efficiënte komputermaatschappij wordt gekraakt door de groteske wijze waarop Hamelink haar oproept. De maatschappij is hier, met Van Oostaijen, een bordeel van Ika Loch.

Dezelfde trend wordt voortgezet in het uit 7 deeltjes bestaande *Hunduluns*, waar een maatschappij o.a. haar eigen robotten niet meer onder controle kan houden. Deze problematiek werd ook behandeld in Stanley Kubricks *2001: A Space Odyssey*.

Amputaties bestaat uit 24 stukjes

en bevat een aantal ik-allegoriën. De tot taal gestolde folteringen vormen een reeks pijnvelden, die allegorisch de moeilijkheden van de ik-persoon verwoorden bij de reis van hier en nu naar ginds en daarna. We maken mee hoe de ik-persoon rond-dwaalt in de katakomben van de wereld; hij weet dat je geen last krijgt als je uit de buurt van de grenzen blijft, maar een duivelsdrang duwt hem in de richting van de periferie, de overgang naar een nieuw, onbekend rijk. Om die overgang te maken, moet het oog naar binnen draaien: de wereld valt dan samen met de hersenen, het enige wat de mens bezit. Dit te kunnen bereiken: „Volstrekt zelfgenoeg zijn, etherische rust. Alomtegewoondigheidsgevoelens, het empyreum”. Het ik en niets anders kan die „bovenmenselijke intelligente welving in de richting van het objectieve” zijn.

21 stukjes telt het zesde deel *Vrije toegang*. Hier wordt de verschuiving duidelijk van de afbraak naar een moeizame opbouw. In dit deel wordt de ontdekkingsreiziger-symboliek uitgewerkt. De homo viator maakt een innerlijke queeste naar een gebied „waar men een muziek kent die alleen uit zwijgen bestaat en waarvan het geluk feller is dan de schokkende erotische ontroering”. Hier wordt schrijvend gewerkt aan de „hominisatie van een euforie”. Hoe moeilijk deze weg wel is, maakt het stuk *Sisyphus* duidelijk. Toch voelt de ik-persoon zich afgescheiden van zijn soortgenoten: „Zij zijn al verioeren voordat ze weten dat de doolhof begonnen is, terwijl jij enkel nooit zult achterhalen of hij eindigt”.

Rancofieren bevat 38 deeltjes maar geen ondertitels. Hier wordt een meta-ras beschreven dat af-

finiteiten vertoont met de Ranonkelachtigen. Ranko was overigens de ultieme verpoping van de Ranonkelgod. Hun hele leven is één hemelvaart. Ze zijn gewichtloos en één van hun ideeën is: „Waarom je je kunt hechten, dat valt te gebruiken als wenteltrap naar de voltooiing, naar de verstuiving. Ga verder, laat die strohalm los. Leun er niet op”. Rancofieren balanceren op de „toonladders van het oneindige”. Het zijn snelgroeiende, naar het paradijs verlangende wezens, doelgerichte geesten op weg naar de bladstilte. Voorbij zichzelf omhelzen ze het ledige, ze zijn muziek. De stijl is hier niet langer grotesk. Dit meta-ras wordt in bijbels-mytische bevoordingen bewierookt. Nochtans zijn de Rancofieren nog maar de basis van de hemelse piramide...

Ik wil snel heenglijden over de volgende twee delen, omdat ze structureel slecht ingepast zitten. De 19 delen van *Oefening in de gewichtloosheid* en de 6 van *Onbewaakte ogenblikken* geven niet wat hun titels beloven. Hier zet de auteur de klok terug. In een aantal groteske afbraken wordt de innerlijke thuisreis onderbroken. Deze delen hadden vroeger gestoken moeten worden in dit levensspel. Het slotdeel *Het andere ik* (15 stukjes) zet de queeste verder tot het ultieme punt waarop de auteur-reiziger door de taal kan geraken. Deze reiziger reist niet doorheen levende wezens, voorwerpen en bergen, hij bereist „conglomeraten van deliria”, waardoor hij in staat is de peilloze diepten te zien van een schijnbaar vlak. Woedend op het bestaande, omhelst hij mystiek de leegte. Hij betreedt het onbegrensde rijk van de binnenwereld, doorbreekt de muren,

is zichzelf genoeg. Nergens is nog vrede, tenzij in hemzelf. Binnenkort zal hij over het objectieve eeuwige rijk berichten. Laat je hersenen waaien.

Hugo Bousset

Jacques Hamelink, *Afdalingen in de ingewanden*, De Bezige Bij, Amsterdam, 1974, 328 blz., f 22,50.

Herinneringen van Dr. G. Knuvelde.

Bij Malmberg en Orion verscheen een soort „Open Kaart”-aflevering van de tans 72-jarige Dr. Gerard Knuvelde onder de titel *Onachterhaalbre tijd. Vijftig jaar grasduinen in literatuur*. Mischien is dit boek met herinneringen aan een halve eeuw bezig-zijn met Nederlandse letterkunde, op verzoek van de uitgeverij Orion geschreven en aan Jan François opgedragen, aanvankelijk ook gepland geweest als een *Open Kaart* Dr. Gerard Knuvelde? Structureel gezien is *Onachterhaalbre tijd* een autobiografie, vooral in het eerste deel. Wanneer Knuvelde literairhistorische werkzaamheden ter sprake komen vanaf ongeveer 1939, verschuift het aksent van mémoires naar betoog. Rond de geschiedenis van een literatuurgeschiedenis, Knuvelde befaamd meerdelig *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, ontvouwt zich een methodologische en literair-theoretische problematiek, die de autobiografische anekdotiek ver te buiten gaat. De auteur voegt hier niet veel toe aan de geschriften, die hij reeds aan dergelijke problemen wijdde. Hij last zijn wetenschapstheoretische bedenkingen alleen maar in een autobiografisch kader in. De aard van het tweede deel maakt het boek allicht niet voor een groot lezerspubliek geschikt,

maar het biedt informatie genoeg, die de professioneel in de literatuur geïnteresseerde lezer kan boeien.

Dr. Knuvelde's verhaal werd niet met behulp van archivalisch materiaal gerekonstrueerd, enkele brieffragmenten niet te na gesproken. Om het allemaal vanuit zijn archief te boek te stellen ontbreekt hem de tijd. Hij heeft immers nog zoveel onder de hand, zoals blijkt uit de vijfde „geheel herziene” druk van het *Handboek*. Op zijn hoge leeftijd is hij de zeer actieve man gebleven, die uit zijn hele levensloop naar voren treedt: altijd bezig en betrokken, zetelend in committees en commissies, in redakties en raden, voorzitter van verenigingen en genootschappen, daarbij lange jaren voltiids belast met taken in het middelbaar onderwijs, en last not least ijverig schrijvend aan een oeuvre, waarvan het zwaartepunt ligt in de literatuurgeschiedschrijving, maar dat naast de literatuur nog andere gebieden van de cultuur bestrijkt. Hij is een merkwaardig bezig man, die beschikt over organisatorische talenten en een werkkraft, die ook buiten het „ellendige” bedrijf van de boekenproductie hadden kunnen renderen. Dr. Knuvelde noemt zijn bestaan tussen boeken ironisch een „ellende”. Alleen al een kwart miljoen schoolboeken (van elk drie delen) heeft hij sinds 1939 de wereld ingestuurd. Daarbij komen de vijf drukken van het meerdelig *Handboek*. Dat moet een boekenberg zijn, die in de Nederlanden niet ellendig, maar weldadig is opgeschoten dank zij een enorme vlijt en werkkraft. In de rij van de grote geschiedschrijvers van onze letterkunde is de naam van Dr. G. Knuvelde niet meer weg te denken. Het projekt van zijn